

Un privilegiu regal solemn de la 1366 și implicațiile sale

Ioan-Aurel Pop

1. Forma documentului

La 28 iunie 1366¹, Ludovic I de Anjou, regele Ungariei, emitea un document deosebit de important și, într-o oarecare măsură, neobișnuit. Era scris pe pergament, cu litere extrem de îngrijite și, sub aspect diplomatic, purta toate caracteristicile unui privilegiu regal solemn:

- o dispoziție (dispoziții) cu caracter perpetuu (fapt ce se va releva și comenta mai jos);
- titlul regal complet (“Ludovic, din mila lui Dumnezeu, regele Ungariei, Dalmației, Croației, Ramei, Serbiei, Bulgariei, Galiției, Lodomeriei și Cumaniei, principe de Salerno și domn al ținutului Muntelui Sant Angelo”);
- datarea după era creștină, calendarul roman și anul domniei (“dat... în anul de la întruparea Domnului o mie trei sute șazeci și șase, în a patra zi înainte de calendele lui iulie, iar în anul domniei noastre al douăzeci și cincilea”);
- întărirea cu pecete atârnată (“am dat scrisoarea noastră privilegială de față, întărită cu puterea peceteii noastre duble”);
- menționarea nominală a cancelarului (“dat de mâna venerabilului întru Hristos părinte, domnul Nicolae, arhiepiscopul bisericii de Strigoniu și comite perpetuu al aceluiși loc, marele cancelar al curții noastre, iubit și credincios al nostru”);
- lista completă a înalților demnitari de stat, eclesiastici și laici (patru arhiepiscopi - de Strigoniu, Caloceca, Zara și Spalato, douăzeci de episcopi - de Győr, Pécs, Zagreb, Oradea, Agria, Transilvania, Cenad, Veszprém, Sirmiu, Bosnia, Vác, Nitra, Knin, Krbava, Trau, Sabenico, Nona, Scardona, Faro, Curzola, alături de doisprezece membri cu dregătorii, nominalizați, ai consiliului regal - palatinul și jude al cumanilor, judele curții regești, voievodul Transilvaniei, banul Dalmației și Croației, banul de Mačva, marele vistier al regelui, marele vistier al reginei, marele comis, marele paharnic, marele stolnic, marele ușier, comitele de Bratislava, pe atunci Pozsony, plus alți comiți și dregători nenominalizați).

Aceste caracteristici sunt, de fapt, criteriile stabilite de specialiști² în vederea încadrării documentelor în rândul privilegiilor regale solemne sau “mari privilegii”

¹ Arhivele Naționale Maghiare, Dl. 31 104. Fotocopie la Institutul de Istorie din Cluj/1366. Republicat recent în *Documenta Romaniae Historica*, C. Transilvania, vol. XIII (1366-1370), București, [1994], p. 159-165, nr. 92 (text latin și român). În continuare, titlul colecției se va prescurta sub forma DRH.

² Francisc Pall, *Diplomatica latină cu referire la Transilvania (sec. XI-XV)*, în “*Documente privind istoria României*”, *Introducere*, vol. II, București, 1956, p. 254-255.

(*privilegium maius*). Documentul din 28 iunie 1366 răspunde pe deplin, cum s-a văzut, tuturor acestor criterii și, prin urmare, el reprezintă, fără nici un dubiu, cea mai înaltă formă de diplomă regală ce se putea emite în Ungaria acelei vremi, de către cel mai important personaj din regat. De aceea, și dispozițiile cuprinse în acest înscris se bucurau de cel mai mare prestigiu și suprema autoritate, ele trebuind aduse la îndeplinire, cel puțin la modul teoretic, în chip indiscutabil. Documentul aflat în atenție cuprinde o decizie sau o hotărâre regală, ceea ce îl plasează în rândul acelor *decreta*, curente în Ungaria medievală, numai că nu este o hotărâre generală, la nivelul întregii țări, ci una zonală, cu referire exclusivă la Transilvania. Sub aspect formal însă, în ciuda ariei mai restrânse de acțiune, documentul este identic acelor “decrete” menționate mai sus, care în evul mediu țineau, într-un anumit fel, locul legilor apărute în epoca modernă.

2. Conținutul documentului

Mult mai important decât forma este însă conținutul acestui privilegiu din 1366. În ciuda formulelor generale și a exprimării perifrastice, se vede clar că documentul a fost emis la cererea “tuturor nobililor țării noastre Transilvania” (*universi nobiles terre nostre Transilvane*), care s-au plâns suveranului “țării” lor că suferă “zi de zi nenumărate neajunsuri din partea semetei viclenii a tot felul de făcători de rele, mai ales români, aflători în acea țară a noastră, și din cauza felului lor [al românilor] de a fi și de a se purta fără astâmpăr”. Ca urmare, regele dă “acestor nobili credincioși ai noștri și ai țării noastre Transilvania” dreptul la o procedură specială “pentru a stârpi și a nimici din pomenita țară [Transilvania] pe făcătorii de rele de orice națiune, mai precis pe români”. În continuare, se detaliază procedura juridică acordată de rege nobilimii transilvănene în vederea “stârpirii” făcătorilor de rele, în speță români. Însă, aparent, documentul se referă la aspecte generale:

I. Procedura de judecată

II. Modul de aplicare a pedepselor celor judecați și condamnați

III. Competențele forurilor de judecată din Transilvania în cauze nobiliare

IV. Scutirea nobililor și a moșiilor lor de venitul cămării

V. Taxe pentru oamenii de mărturie capitulari și conventuali și pentru documentele emise de locurile de adevărire

VI. Garantarea perpetuă de către rege a vechii libertăți a nobililor.

După ce subliniază nemulțumirea nobililor față de făcătorii de rele, mai ales români și după ce relevă soluția de stârpire a lor, documentul detaliază astfel:

- orice om învinovățit în chip învederat de furt sau tâlhărie sau altă faptă nelegiuită, neprins asupra faptului, să poată fi dat morții de partea potrivnică cu mărturia a 50 de nobili, dacă învinovățitul este nobil;
- în același fel, dacă învinovățitul este om de rând, să poată fi condamnat prin mărturia a 50 de oameni de rând;
- dacă va fi prins asupra faptului, nobilul să fie omorât prin mărturia a 7 nobili;
- dacă va fi prins asupra faptului, omul de rând să fie omorât prin mărturia a 7 egali ai săi.

Urmează acum cazurile particulare și modalitatea de echivalare a mărturiilor:

- dacă un român de rând este învinovățit sau prins pe față, să se poată face dovadă contra lui cu orice oameni de rând;
- un român de rând să-și poată dovedi pâra sa împotriva unui om de rând de altă națiune prin mărturia unor români de rând sau a altor oameni de rând;
- dacă un român de rând învinovățește un nobil (neprins asupra faptului) de vreo nelegiuire și nu dispune de întregul număr de nobili ceruți ca martori, atunci poate să facă dovada și “prin nobili sau cnezi ori prin oameni de rând sau români”, până la numărul de 50 de nobili, când un cnez întărit în cnezatul său cu scrisoare (diplomă, document) regală este socotit ca un adevărat nobil, iar un cnez comun este socotit ca un jude sătesc (cu mărturia de un fertun); românii de rând să aibă mărturia estimată la jumătate de fertun;
- să se procedeze similar și atunci când un român de rând părăște un nobil prins asupra faptului (pentru condamnarea căruia trebuie doar șapte nobili sau echivalenți);
- nobilii transilvani și iobagii lor să nu fie opriți în orașele sau satele libere pentru hoție, tâlhărie sau altă faptă nelegiuită, dacă nu au fost prinși pe față; nobilii să nu fie puși în afara legii în acele orașe sau sate;
- nimeni care a suferit vreo silnicie sau samavolnicie să nu se răzbune prin săvârșirea vreunui fapt similar, ci să apeleze la calea legală; în caz contrar, trebuia să plătească adversarului său îndoitul amenzii și se făcea vinovat de silnicie față de voievodul Transilvaniei;
- iobagii transilvani să nu fie opriți, zălogiți (ei ori averea lor) sau judecați decât de stăpânii lor sau de slujitorii acestora; dacă aceștia nu vor face dreptate pârâșilor, atunci să poată fi chemați de pârâși înaintea voievodului sau loțtiitorilor lui;
- castelanii și slujbașii (regești, voievodali sau ai altora cu moșii în Transilvania), dacă au săvârșit pagube și samavolnicii, să fie judecați de voievod sau vicevoievod.

Partea următoare din act se referă la cei proscriși și începe *ex abrupto*:

- “oamenii de rând sau românii”, odată “dați în vileag și puși în afara legii” în adunările sau scaunele de judecată voievodale (vicevoievodale) și comitatense, să fie oriunde prinși, închiși și pedepsiți (omorâți), fără vreo altă cercetare, dacă nu dobândiseră între timp iertarea regească;

- nobilii însă, odată dovediți și scoși în afara legii (ei puteau ajunge într-o astfel de situație numai în adunările sau scaunele de judecată ale voievodului Transilvaniei), trebuie să fie prinși, dar nu omorâți, ci dați pe mâna voievodului spre a fi pedepsiți;
- cei care ar putea să-i prindă pe vinovați și n-o fac sau îi susțin pe cei scoși în afara legii să fie și ei scoși în afara legii.

Partea următoare din act tratează chestiunea competențelor forului voievodal (vicevoievodal) transilvan, în procese civile, referitoare la posesiuni și în alte pricini mărunte:

- dacă un pârâș ce nu are act de donație regală asupra unei moșii pornește proces contra cuiva care are asemenea “scrisoare regală”, cauza se va strămuta și judeca la curtea regelui;
- celelalte pricini ale nobililor transilvani se vor judeca de către voievod (vicevoievod), după obiceiul vechi;
- prelații și baronii cu moșii în Transilvania vor fi obligați și ei să-și judece astfel de pricini nu la curtea regală, ci tot înaintea voievodului (vicevoievodului).

Mai departe, fără o mențiune explicită, este eludată o decizie din decretul aceluiași rege din 11 decembrie 1351³, prin care se introdusese obligativitatea venitului cămării (*lucrum camere*) și pentru nobilime: suveranul îi scutește pe nobilii transilvani și moșiile lor de plata venitului cămării, de a da bucate și a face slujbă la oaste fără voia lor; în schimbul acestui favor, nobilii respectivi erau îndatorați a-l ajuta pe rege sau pe cei ce acționau în numele său, adică pe voievodul/vicevoievodul Transilvaniei pentru a strivi și nimici pe “infidelii din acele părți, nesupuși și răzvrățiți împotriva noastră și a sfintei noastre coroane”.

Spre final se reglementează unele venituri din taxele percepute de locurile de adevărire:

- omul capitlului sau conventului poate primi de la împincinatul (de obicei, nobil), pentru care se deplasează într-un loc anume, între jumătate de fertun și un fertun pe zi (și nu mai mult);
- pentru o scrisoare închisă (*littere clause*) să se perceapă nu mai mult de 10 dinari, iar pentru una deschisă (*littere patentes*) nu mai mult de 20 de dinari, umblători atunci.

În final, ca și în decretul din 1351, se garantează iarăși vechile libertăți perpetue ale nobilimii: “Pentru ca, deci, sus-zisa libertate [a nobilimii din Transilvania], îngăduită de către noi, să poată dăinui în veac să să nu poată fi zădărnicită de cineva în viitor, am dat scrisoarea noastră privilegială de față, întărită cu puterea peceții noastre duble”.

³ DRH, C, vol. X, p. 89-99.

3. Interpretări istoriografice

Acest document a suferit varii interpretări de la prima sa publicare, din secolul al XVIII-lea⁴, până în anii din urmă. Astfel, pe la 1846, în focul unei polemici, contele Kemény József aducea în discuție diploma din 1366 doar pentru a arăta care era, după opinia sa, statutul social al cnezilor români în secolul XIV, cum fuseseră ei aserviți de cuceritorii maghiari și apoi ridicați în parte de generozitatea unor regi ca Ludovic I^o. În 1866, istoricul Szilágyi Sándor scria: “Decretul [din 1366] era orientat de-a dreptul împotriva românilor și în multe părți este redactat cu o rigoare drastică. Nu erau însă numai tâlhari și hoți acei români pe care Ludovic îi caracterizează răufăcători care zilnic conturbă liniștea supușilor. Aceasta n-ar motiva încă destul prezența mai îndelungată a regelui [în Transilvania], nici severitatea deciziilor. Știm și din alte surse că, uniți cu popoarele vecine ale celor două voievodate românești, cnezii români purtau război contra nobililor. Și apoi, felul în care Ludovic îi trecea la catolicism pe credincioșii bisericii ortodoxe, de asemenea, a putut să sporească nemulțumirea românilor”⁶. Pe la 1872, textul este republicat în revista “Transilvania”, cu un comentariu de George Barițiu, care sublinia și el anumite clauze antiromânești ale actului, fără să poată evita unele confuzii și fără să încerce o analiză globală a sa⁷. Într-o perioadă de excesiv naționalism maghiar, pe la începutul anilor '40 ai secolului XX, s-a spus că diploma era dată într-adevăr împotriva răufăcătorilor de orice națiune și că referirile mai dese la români se datorează faptului că aceștia, de curând imigrați din Balcani, erau nomazi, mult mai înapoiați și înclinați spre fărâdelegi decât ungurii și sașii, sedentari și civilizați⁸. Mai târziu, când interpretarea trecutului a fost deformată de marxism (în speță de teoria luptei de clasă), s-a susținut că măsurile de la 1366 s-ar datora unei răscoale generale a Transilvaniei, cu aspect preponderent social⁹.

Cele mai pertinente analize ale actului din 28 iunie 1366 s-au datorat, relativ recent, Mariei Holban și lui Șerban Papacostea¹⁰, care au comparat actul cu alte

⁴ Stephanus Katona, *Historia critica regum Hungariae*, vol. X, Buda, 1790, p. 374.

⁵ Kemény József, *Über die ehemaligen Knesen und Kenesaten der Walachen in Siebenbürgen*, în “Kurz Magazin”, II, 1946, passim; vezi și Maria Holban, *Din cronica relațiilor româno-ungare în secolele XIII-XIV*, București, 1981, p. 213-231.

⁶ Szilágyi Sándor, *Erdélyország története tekintettel mivelődésére*, vol. I, Pesta, 1866, p. 104.

⁷ “Transilvania”, 1872, p. 31. Vezi și Maria Holban, *op. cit.*, p. 246-247.

⁸ Lukinich E., Gáldi L., Makkai L., *Documenta historiam Valachorum in Hungaria illustrantia usque ad annum 1400 p. Christ.*, Budapesta, 1941, p. 200 ș.a.

⁹ Vezi Ștefan Pascu, *Răscoale țărănești în Transilvania*, I, Epoca voievodatului, Cluj, 1947 și în alte lucrări, până prin anii '60.

¹⁰ Maria Holban, *op. cit.*, p. 245-254; Șerban Papacostea, *Geneza statului în evul mediu românesc. Studii critice*, Cluj-Napoca, 1988, p. 85-89. Pentru o pertinentă trecere în revistă a istoriografiei referitoare la nobilimea românească medievală din Transilvania (inclusiv la măsurile din 1366), vezi Ioan Drăgan, *Studiu introductiv: Nobilimea românească din Transilvania - o problemă controversată în istoriografia*

măsuri similare, l-au încadrat în contextul istoric general din Ungaria, din Transilvania și din vecinătatea acesteia. Cu toate acestea, datorită unor clișee perpetuate încă și unor lacune de interpretare a textului integral și a contextului, persistă deocamdată în istoriografia română opinii foarte diferite și chiar contradictorii în legătură cu tema enunțată.

4. Analiza textului

Întâi de toate, pe baza rezumatului de mai sus și a analizei paleografico-diplomatică a actului din 28 iunie 1366, se pot trage câteva concluzii certe. Formal, diploma este un privilegiu regal solemn, adică un înscris de cea mai înaltă autoritate și valoare în Regatul Ungariei. El s-a născut ca urmare a unei plângeri și cereri adresate regelui Ludovic de Anjou, nu de către un individ sau grup de indivizi particulari, nici de către vreo instituție laică sau ecleziastică, ci de către o stare politică sau comunitate (grupare) privilegiată, anume nobilimea (*universitas nobilium*). Este drept că nu e vorba despre întreaga nobilime a regatului, ci despre nobilii Transilvaniei, adică elita unei “țări” care alcătuia regatul (*universi nobiles terre nostre Transilvane*). În acest document, Transilvania este numită în mod constant “țară”, adesea “țara noastră”, semn al individualității de care se bucura voievodatul. Cu aceeași termeni (*terra nostra Transalpina* și *terra nostra Moldavana*) erau numite în epocă și Țările Române din afara arcului Carpaților, chiar și atunci când raporturile lor cu Ungaria erau proaste sau rupte.

Obiectul plângerii nobilimii derivă din neajunsurile zilnice pricinuite ei de către “răufăcători”. Dar de câte ori vine vorba despre acești “făcători de rele” se menționează imediat în act numele românilor: prima expresie, când nobilimea reclamă, este *malefactores, specialiter Olachi*, iar a doua, când regele dă nobilimii dreptul de a-i nimici pe răufăcători este *malefactores quarumlibet nationum, signanter Olachorum*. Traducerea în română a acestor expresii, în speță a adverbelor *specialiter* și *signanter*, s-a făcut în chip diferit, de la autor la autor. Unii le-au socotit sinonime perfecte și le-au tradus cu “mai ales”¹¹, alții l-au tradus pe primul (*specialiter*) prin “îndeosebi”, iar pe al doilea (*signanter*) prin “anume”¹². Sub aspect filologic, traducerea poate urma căi variate. *Specialiter* înseamnă “în mod special”, “în particular”, “mai ales”, “îndeosebi”, dar în evul mediu putea să însemne și

română, în vol. “Nobilimea românească din Transilvania - Az erdélyi román nemesség”, coord. Marius Diaconescu, Satu Mare, 1997, p. 5-35.

¹¹ Maria Holban, *op. cit.*, p. 245; DRH, C, vol. XIII, p. 162.

¹² Șerban Papacostea, *op. cit.*, p. 87.

“anume”¹³. Ca adjectiv, cuvântul *specialis*, *-e*, înseamnă cel mai adesea “anume”. *Signanter* are sensul de “mai precis”, “în mod clar”, “în chip distinct”, “anume”. Cum se vede, sinonimia dintre cei doi termeni este aproximativă, dar este evidentă, în ciuda unor nuanțe. Totuși, preferăm pentru *specialiter* “mai ales”, iar pentru *signanter* “mai precis” sau “anume”, deoarece sensul ultimului termen este de a-i numi pe “răufăcători” cu apelativul lor etnic. Evident, traducerea, în sens literal, poate urma oricare din căile indicate, fiindcă toate se potrivesc, dar din punct de vedere al conținutului istoric al textului este clar că “făcătorii de rele” auți în vedere în document și reclamați de nobilime regelui erau românii *dicte terre*, adică românii din Transilvania. Cu alte cuvinte, nobilimea transilvăneană ca stare (grup politic privilegiat) se află față în față cu românii, care au avut și ei tendința să se manifeste ca asemenea grup, ca entitate distinctă, după modelul corporatist din epocă. Totuși, toate clauzele actului din 28 iunie 1366 sunt în favoarea nobilimii, în ciuda încercării palide de a păstra unele aparențe. Pentru îndeplinirea doleanțelor nobilimii, se introduce o procedură sumară contra răufăcătorilor, “mai precis români”. Dovedirea lor se făcea printr-un număr fix de oameni de un rang cu ei - 7 dacă erau prinși asupra faptului și 50 dacă nu - după care erau uciși în chip legal; este un fel de scoatere din lege a acestor “răufăcători... mai precis români”¹⁴. Aparent, o anumită echitate se păstrează, fiindcă și nobilii sunt posibili inculpați și fiindcă dovada se poate face și cu martori români. Însă echivalarea mărturiilor este tendențioasă. Conform acestui document și multor altor surse, în epocă, în Transilvania, se aflau în oarecare concurență neloială și interferență două structuri sociale distincte: una adusă de statul ungar dinspre vest și formată din nobili și șerbi (iobagi) și alta locală românească, de influență bizantino-slavă, formată din cnezi și români de rând. Natural, românii de rând, deveniți treptat iobagi, au fost asimilați acestora în fața legii, pe când cnezii, adică elita feudală a românilor, nu mai erau asimilați nobilimii, decât dacă îndeplineau anumite condiții. Condiția pusă la 28 iunie 1366 era ca cnezul să fie “întărit cu scrisoarea noastră regală în cnezatul său”, adică să fi obținut de la suveran o scrisoare de danie pentru ceea ce el și înaintașii săi stăpâneau din vechime. Obținerea unei astfel de “scrisori regale” era pentru foarte mulți cnezi aproape imposibilă. De aceea, echivalarea la judecată a cnezului posesor de diplomă cu nobilul nu este un favor regesc pentru cnezi, ci o severă restricție. Faptul introduce în mod clar o discriminare între cnezi și între cnezi și nobili, deoarece din punctul de vedere intern al societății românești toți cnezii aveau același statut de stăpâni. Prin această prevedere, elita românească oficial recunoscută în fața instanțelor de judecată era drastic redusă numeric, pe de o parte și, în această formă redusă, era pe cale de a fi topită în corpurile nobilimii, pe de altă parte.

¹³ *Glosar de termeni și expresii din documentele latine privind istoria medie a României*, [Cluj], f.a., p. 178.

¹⁴ Maria Holban, *op. cit.*, p. 249.

Documentul aduce trei cazuri particulare, anume procedura de urmat când un român de rând este învinovățit sau prins pe față, când un român de rând depune pără contra unui om de rând de altă națiune și când un român de rând învinovățește un nobil. Nu se spune nimic, despre situația - care trebuie să fi fost destul de frecventă - când un cnez român este acuzat, ceea ce, evident, lasă loc abuzurilor și permite încadrarea cnezilor între oamenii de rând¹⁵. Cu alte cuvinte, în rândul “nobililor adevărați” nu este loc pentru masa de cnezi. Tot despre cnezii români este vorba, în mare măsură, când se invocă situația celui fără scrisoare de danie regală pentru o moșie anume, care deschide proces (recurgând la dovada cu martori) contra unuia cu diplomă pentru acea moșie; în astfel de cazuri, pricinile nu se mai judecau în Transilvania, ci se strămutau la curtea regală, unde șansele celui fără diplomă (de obicei, un cnez) erau minime, căci nu avea cum să strângă și să ducă la curte 50 de martori.

Nobilii mai obțin următoarele avantaje: de a nu fi popriți (ei și iobagii lor, fără de care pământurile lor nu aveau valoare) în orașele și satele libere nici pentru delictе majore, dacă nu au fost prinși pe față; de a-și judeca numai ei iobagii proprii în delictе obișnuite și pricinі civile; de a aduce pe castelani și slujbași (mai ales regești) - în veșnic conflict cu domeniul nobiliar - la judecata voievodului; de a-i prinde și ucide pe proscrisii români fără nici o altă cercetare; de a-i pedepsi pe proscrisii nobili numai prin mijlocirea voievodului; de nu mai da venitul cămării, bucate și de a nu mai face slujbă la oaste fără voie; de a-și rezolva mai toate pricinile în cadrul Transilvaniei; de a plăti cât mai puțin pentru serviciile făcute lor de către locurile de adevărire și, în fine, de se bucura în veci de vechea lor libertate. Prin urmare, regele a admis să recunoască și să acorde numai avantaje nobililor, adaptând pentru Transilvania decretul din 1351, care confirma în fapt Bula de Aur a nobilimii din 1222, adevărată chartă a libertăților nobiliare din Regatul Ungariei. În schimbul acestor avantaje, în primul rând al sprijinului dat de rege pentru stărpirea și nimicirea făcătorilor de rele, “mai precis români” și al scutirii de venitul cămării, nobilimii din Transilvania nu i se cere decât să stea în ajutor regelui (sau loctiitorilor lui din voievodat) pentru a-i nimici pe infidelii “din acele părți”, răzvrățiți și nesupuși față de suveran și sfânta coroană. Evident, s-a pus de mult timp întrebarea legată de identitatea acestor *infideles, contumaces et rebeles* și s-a opinat adesea că este vorba tot despre românii din Transilvania. Numai Maria Holban, remarcând distincția terminologică între “răufăcătorii” și “infidelii” și comentând localizarea de către document a “răufăcătorilor” *in ipsa terra nostra*, adică în Transilvania, iar a “infidelilor” în *illas partes*, a susținut că “infidelii” erau românii extracarpatici¹⁶. Demonstrația nu a părut totuși onora suficient de convingătoare. Există însă și alte argumente în favoarea opiniei Mariei Holban. Unul din acestea este de natură logică:

¹⁵ *Ibidem*, p. 249.

¹⁶ *Ibidem*, p. 250-253.

dacă nobilimea cere regelui ajutorul pentru nimicirea răufăcătorilor români din Transilvania, cum s-a văzut, nu se putea ca suveranul să ceară nobilimii sprijin în același scop; este clar că regele are nevoie de sprijinul nobilimii ardelenne pentru nimicirea altor inamici “nesupuși și rebeli”; de altminteri, cei vizați în Transilvania nu erau “infidelii” regelui, ci autori de fapte reprobabile față de nobilime. Prin urmare, “rebelii” vizați aici de rege nu puteau fi românii din Transilvania. Atunci despre ce fel de “rebeli” poate fi vorba? Documentul nu spune, deși s-a văzut în formula “acele părți” o trimitere directă la Țara Românească și Moldova.

Însă împrejurările istorice ale emiterii actului pot spune mai multe: la 28 iunie 1366, regele Ludovic se afla în Transilvania (venise din aprilie, același an) și urma să mai stea acolo până în octombrie 1366; în cele șase luni de ședere în Transilvania, suveranul a răspuns apelului nobilimii, conferindu-i acesteia instrumentul juridic de stârpire a răufăcătorilor, “mai precis români” și a făcut un considerabil efort de readucere a ascultare a țărilor române extracarpatiche. În 1365-1366, cele două principate românești s-au aflat concomitent în conflict cu Regatul Ungariei, care a ridicat oști și a organizat din Transilvania campanii pentru pedepsirea “rebelilor”¹⁷. În aceste circumstanțe, este firesc să presupunem că regele voia ajutorul nobilimii pentru nimicirea “infidelilor” din Moldova și Țara Românească și nu din altă parte. De altfel, documentul mai oferă un indiciu în același sens: “pomeniții nobili” transilvani sunt îndatorați să stea în ajutor, pe lângă rege, numai acelor loțiiitori ai săi rezidenți în Transilvania (voievodul și vicevoievodul); or Regatul Ungariei nu avea dinspre Transilvania hotare decât cu Țările Române, care tocmai atunci erau “răzvrătite” sau “rebele”. Astfel, regele ajută juridic nobilimea la “nimicirea” răufăcătorilor români din Transilvania, iar nobilimea îl sprijinea militar pe rege pentru “nimicirea” infidelilor români din afara Carpaților. Oficialitățile regale și cele transilvănene vedeau o legătură, o corelație între românii cuprinși în Ungaria și cei care trăiau în statele lor libere, fiind priviți, și unii și alții, cu ostilitate. Să vedem cum s-a ajuns la această situație.

5. Contextul intern și extern al emiterii documentului. Politica regelui Ludovic I față de stările transilvănene și față de români

Șederea timp de șase luni a regelui Ludovic I în Transilvania și măsurile luate cu acest prilej au reprezentat un moment de turnură pentru evoluția voievodatului. În interior, regele a voit câștigarea de partea puterii centrale a grupurilor privilegiate, a orașelor și a bisericii, precum și uniformizarea structurilor

¹⁷ Șerban Papacostea, *op. cit.*, p. 53-55, 85.

atât de diferite din această parte de est a regatului¹⁸. Astfel, la 20 iunie 1366, suveranul întărea sașilor din cele șapte scaune diploma privilegială a regelui Carol Robert din 25 mai 1317, care, la rândul ei, confirma Bula de Aur a sașilor din 1224¹⁹. În același an, între lunile mai și august, Ludovic I acordă și confirmă privilegiile unor orașe importante, locuite în mare măsură tot de germani, dar situate în afara “Pământului Crăiesc”: Dej, Ocna Dejului, Cluj, Bistrița²⁰. În luna iulie, tot în 1366, regele încuviințează și încurajează orice danie de moșie pe seama bisericii episcopiei Transilvaniei (episcopia romano-catolică de Alba Iulia) și întărește capitlului albens “districtul țării Abrud” (*districtus terre Obrugh*), împreună cu Zlatna și satele aflate acolo²¹. În plus față de toate acestea și mai important decât toate, regele dădea, la 28 iunie 1366, amintita diplomă în favoarea nobilimii, act care întărea drepturi vechi, identice cu ale nobilimii regatului, dar și particulariza la nivelul Transilvaniei statutul acestei nobilimi provinciale care trăia între români. Dintre toți factorii de decizie ai Transilvaniei, nobilimea era cel mai de seamă, de aceea s-a și insistat asupra lui. Privilegierea nobilimii s-a făcut însă în detrimentul românilor. Cum s-a observat, acest act regal aduce prima discriminare legală, după criteriul etnic, referitoare la români, cunoscută în istoria Transilvaniei²².

De ce erau românii supuși unei represiuni legalizate, care păstra cu stângăcie aparența justiției? De ce clasa lor superioară era, în mare măsură, egalizată cu oamenii comuni? De ce românii, în bloc, erau numiți “făcători de rele” sau “rebeli”? “Rebeli” erau, desigur, cei din principatele extracarpatice, în care, încă din prima parte a secolului XIII, unii suverani ungari au încercat să-și impună dominația și le-au numit *avant la lettre* “țări ale noastre”; dar, mai ales după 1300, aceste “țări” s-au emancipat de sub dominația ungară prin răzvrățiri armate succesive. Astfel, românii din afara arcului Carpaților au ajuns să fie considerați de timpuriu ca inamici ai coroanei ungare. În plus, la aceste acte de rebeliune contra Ungariei, organizate la sud și la est de Carpați, și-au adus contribuția în mod neîndoios și românii cuprinși în Regatul Ungariei, mai ales cei din Făgăraș (Țara Oltului), prin gruparea lui Negru Vodă sau Radu Negru și cei din Maramureș, prin voievodul Bogdan de Cuhea și oamenii săi. Acești români, care aveau state incipiente proprii (ducate-voievodate, cnezate-judecii) în Transilvania și Maramureș la venirea ungarilor, au păstrat amintirea unei vieți statale proprii și s-au răzvrătit adesea pe plan local pentru reînvierea unei astfel de vieți. Cel mai cunoscut și documentat sub aspectul izvoarelor este cazul lui Bogdan din Maramureș, “infidel notoriu” al regelui vreme de cca, 20 de ani (1342-1363), “infidel” care și-a mutat apoi răzvrătirea în Moldova.

¹⁸ Faptul este relevat corect de Francisc Pall (în *Istoria României* (tratat), vol. II, București, [1962], p. 274) și nu vine în contradicție, cum s-a sugerat, cu interpretarea Mariei Holban.

¹⁹ *DRH*, C, vol. XIII, p. 148-151.

²⁰ *Ibidem*, p. 133-134, 137-139, 142-144, 231-233.

²¹ *Ibidem*, p. 177-178, 179-181.

²² Șerban Papacostea, *op. cit.*, p. 88.

Însă aceste rebeliuni armate erau rare și greu de organizat. Ele nu au izbutit niciodată în Transilvania, ci numai la sud și est de munți, unde aparatul represiv al Ungariei era ca și inexistent și unde sprijinul întregii populații locale era asigurat.

Totuși, acestea nu erau motive pentru ca românii transilvăneni să fie numiți “hoți”, “tâlhari”, iar explicația pomenită a unora că românii furau fiindcă erau înapoiați și veneau tocmai atunci din necivilizații Balcani este fantezistă și nu are nici un suport documentar. Tot izvoarele veacurilor XIII și XIV lămuresc problema. Primele astfel de izvoare referitoare la românii amintesc un popor supus prin cucerire noilor stăpâni și apăsător de obligații, amintesc indivizi și grupuri cărora li se răpesc în chip constant drepturi și bunuri, mai ales pământuri²³. Reacția celor astfel păgubiți nu a întârziat să apară și a fost una firească pentru acele vremuri: recuperarea pe orice cale a bunurilor răpite și redobândirea drepturilor anulate. Spre deosebire de toate stările Transilvaniei - de nobilime, de sași și secui - care-și datorau statutul, averea, pământul etc. daniilor generoase ale regilor Ungariei, față de care aveau de ce să arate recunoștință, românii nu numai că nu datorau nimic acelor suverani, dar erau și se simțeau frustrați tocmai de politica regală dusă în detrimentul lor. Sub Angevini, procesul de uniformizare juridică a regatului, a structurilor sale atât de eterogene, tendința nobilimii de a ieși din diviziunea clanurilor și de a stăpâni prin lege individual pământurile, rigoarea obligațiilor feudale ale șerbilor, campania de extindere forțată a credinței catolice și altele au avut un impact negativ asupra românilor, asupra societății lor tradiționale, determinându-i pe mulți dintre ei să reziste în fața asalturilor schimbării. Astfel, românii numiți generic “făcători de rele” erau în mare măsură, din punctul lor de vedere, justițiar, recuperatori ai bunurilor răpite, erau aceia care aplicau dreptatea refuzată lor. Cu alte cuvinte, actul din 28 iunie 1366 consemnează indirect o “rezistență surdă” la schimbările pe care voiau să le impună nobilii față de regimul anterior al românilor²⁴.

Privilegiul din 28 iunie 1366 a fost pus în legătură cu alte două acte contemporane, al căror conținut poate fi raportat la românii. Primul s-a transmis printr-un document emis de Sigismund de Luxemburg la 2 decembrie 1428, care confirmă o mai veche măsură, luată probabil în 1366, la cererea franciscanilor, de către Ludovic I. Acolo se stipulează că “în toată provincia sau în tot districtul Sebeș [Caransebeș], nimeni altul să nu poată deține sau păstra posesiuni, în nume nobiliar sau în nume cnezial, decât numai adevărul catolic și care urmează întocmai credința pe care o ține și o mărturisește biserica romană”²⁵. Cu alte cuvinte, într-un mare district românesc din Banat, regele Ludovic I a condiționat stăpânirea pământului de către nobili și cnezi de apartenența acestora la catolicism. Un alt act

²³ Ioan-Aurel Pop, *Elita românească din Transilvania în secolele XIII-XIV (origine, statut, evoluție)*, în vol. “*Nobilimea românească din Transilvania...*”, p. 38-42.

²⁴ Maria Holban, *op. cit.*, p. 253.

²⁵ DRH, C, vol. XIII, p. 2.

pus în legătură cu cele două a fost emis la Lipova, tot de regele Ludovic I, la 20 iulie 1366. Prin el, suveranul poruncește nobililor, altor oameni cu moșie și orașelor și satelor libere regești din comitatele Cuvin și Caraș, ca să fie strânși toți preoții “slavi sau schismatici” din zonă și să fie înfățișați, cu copiii, soțiile și bunurile lor, “fără vreo pagubă, vătămare sau batjocură”, comitelui Benedict Himfy sau fratelui său, la data și locul fixate de acest comite, care urma să le aplice ordinele venite între timp de la rege²⁶. S-a apreciat că acest ordin regal “a deschis prigoana sistematică și legalizată împotriva clerului ortodox, prigoană care avea să continue până la sfârșitul domniei lui Ludovic”²⁷. Deocamdată, trebuie să notăm că, spre deosebire de privilegiul regal solemn din 28 iunie 1366, celelalte două acte invocate sunt de interes local (se referă la regiuni din Banat), nu au legătură cu Transilvania voievodală și nu există nici o mărturie directă că ele ar fi avut vreo extensiune generală (de pildă, că s-ar fi referit la toți proprietarii de pământ ortodocși sau la toți preoții ortodocși din Ungaria). Nu există însă nici o mărturie care să pună sub semnul îndoielii autenticitatea actului prin care Ludovic I lega stăpânirea legală asupra pământului de calitatea de catolic a proprietarului în districtul Sebeș, cum s-a sugerat²⁸. Ținând seama de rolul important deținut de franciscani în politica de prozelitism catolic a celui de-al doilea Angevin în Ungaria și în vecinătate²⁹, actul pomenit este perfect plauzibil, iar nemenționarea sa în colecția de decrete a regatului nu are nici o legătură cu autenticitatea și cu valoarea informației transmise prin el. Nici actul din 28 iunie 1366 nu este inclus în colecția decretelor regești, deși el se referă la întreaga Transilvanie și la statutul deosebit al stării nobiliare din voievodat. În ceea ce privește actul din 20 iulie 1366, privitor la preoțime, lucrurile sunt mai complicate. Se poate ca aici să fie într-adevăr vorba de preoții slavi refugiați din sudul Dunării, ca urmare a evenimentelor de acolo³⁰. Punerea în legătură a acestui ordin regal de la 20 iulie cu planul de realizare a unirii religioase, acceptată în principiu în 1365-1366 de către împăratul Ioan V Paleologul, cu prilejul călătoriei sale la Buda³¹, este hazardată din mai multe motive: întâi, acea iluzorie unire s-a perfectat abia în 1369 la Roma; în al doilea rând, preoții trebuiau strânși cu familiile și averile lor, ceea ce nu presupune că li s-ar fi cerut acceptarea unirii; în fine, dacă erau preoți slavi refugiați din sud, cum înclinăm să credem, atunci autoritățile din Banat erau chemate nu să-i atragă sau să-i oblige la unire, ci să-i trimită înapoi.

²⁶ *Ibidem*, p. 226-227.

²⁷ Șerban Papacostea, *op. cit.*, p. 87.

²⁸ Viorel Achim, *La féodalité roumaine du Royaume de Hongrie entre orthodoxie et catholicisme. Le cas de Banat*, în “Colloquia”, I, 1994, nr. 2, p. 21.

²⁹ Șerban Papacostea, *op. cit.*, p. 90-96, 209-221.

³⁰ Viorel Achim, *op. cit.*, p. 21.

³¹ Maria Holban, *op. cit.*, p. 255, nota 22.

În ciuda lipsei de corelație directă între cele trei acte din 1366 menționate aici, există unele constante clare ale politicii lui Ludovic I privitoare la ortodocși și la români, constante în care acele documente se încadrează:

- promovarea uneia dintre cele mai violente și îndârjite acțiuni din evul mediu de aducere la unitatea catolică a unor întregi popoare de confesiuni și chiar religii diferite³²;
- marginalizarea românilor ca “schismatici”, deținători ilegali de pământuri și “răufăcători”;
- tendința de îndepărtare a elitei românilor din viața politică a Transilvaniei, prin dislocarea statutului unitar al cnezimii, prin condiționarea calității de stăpân legal;
- corelarea politicii duse față de românii transilvăneni cu cea dusă față de principatele române extracarpatice.

O scriere a franciscanului Bartolomeu de Alverna - colaborator apropiat al regelui Ludovic I în politica sa prozelită - elaborată prin 1379-1382, arată motivațiile adânci, percepute de factorii responsabili din epocă, ale catolicizării. Textul justifică nevoia convertirii și botezării în formă catolică, inclusiv prin cele mai violente mijloace, a românilor și slavilor din Regatul Ungariei. Motivațiile nu sunt atât religioase sau teologice, cât politico-militare: convertirea ar asigura “mai marea putere a regatului la aceste hotare și mai marea fidelitate a acestor neamuri față de rege și față de domnii lor, căci nicicând nu vor putea fi fideli domnilor lor cei care, printr-o credință străină, sunt infideli față de Dumnezeu”; de asemenea, convertirea ar face să înceteze “multe rele, anume tâlhării și ucideri ascunse, pe care ei [slavii și românii] le comit acum fără conștiința [păcatului], împreună cu cei din afară, de o limbă și sectă cu ei, împotriva creștinilor”³³. Prin urmare, fidelitatea feudală (față de rege și “domnii” de pământ) nu este posibilă fără fidelitatea față de Domnul, iar “faptele rele” comise de românii din Ungaria nu pot înceta decât prin frângerea coeziunii confesionale care-i leagă pe aceștia de ceilalți români, cei cu state proprii la hotarele Transilvaniei. Cum se vede, Bartolomeu de Alverna nici nu concepe ca “domnii”, stăpânii să nu fie catolici, ceea ce face foarte plauzibilă măsura luată de Ludovic I, tocmai la cererea franciscanilor, de condiționare a calității de nobil sau cnez de apartenența la credința catolică. Din textul minoritului se desprinde o atitudine dură față de biserica și credința slavilor și românilor: preoții lor sunt “falși și înșelători”, “îndărătnici”; credința lor este “străină” (*aliena*) și “sectă” (*secta*), iar creștini (*Christianos*) sunt numai cei catolici. Această atitudine de dispreț, corelată cu strădania de convertire forțată, prin “brațul temporal” armat - regele Ludovic I și

³² Șerban Papacostea, *op. cit.*, p. 89; Ioan-Aurel Pop, *Observații privitoare la structura etnică și confesională a Ungariei și Transilvaniei medievale (secolele IX-XIV)*, în vol. “Istoria României. Pagini transilvane”, coord. Dan Berindei, Cluj-Napoca, 1994, p. 31-43.

³³ Șerban Papacostea, *op. cit.*, p. 94-95.

autoritățile laice ale Regatului Ungariei - și fără instruire prealabilă și persuasiune³⁴, au determinat, la nivelul duratei lungi, eșecul întregii întreprinderi de încadrare a românilor în credința occidentală. Evident, în aceste condiții, și percepția celor vizați era corectă: convertirea nu se făcea de dragul credinței, ci al unei supuneri mai eficiente, al străngerii mai multor dări, al gloriei lumești și, mai ales, al prosperității și extinderii Regatului Ungariei³⁵. Românii de pe ambele versante ale Carpaților, în a doua jumătate a secolului XIV, nu s-au opus catolicismului ca atare, ci dominației Regatului Ungar, care îmbrăca dublu aspect: politico-militar și confesional.

Revenind la măsurile regale din 1366, constatăm că acestea se încadrează într-o atmosferă generală din epocă, că ele nu sunt singulare sau izolate. Pe de altă parte, ele nu se pot corela strict, în sensul că degradarea cnezilor neposessori de acte scrise la condiția oamenilor comuni (sau asimilarea în justiție cu nobilii a celor cu diplome regale) se referă la voievodatul Transilvaniei, pe când condiționarea nobilității de apartenența la catolicism și strângerea preoților cu familiile și averile lor sunt măsuri locale, fără legătură directă cu Transilvania și, probabil, în cazul celei din urmă, fără legătură cu preoții români. Este astăzi tot mai evident că aceste acte, indiferent de aria lor de cuprindere și de intențiile inițiatorilor lor, nu s-au putut aplica în momentul emiterii lor decât parțial sau în mică măsură. În finalul domniei celui de-al doilea Angevin, statul ungar (și mai ales Transilvania) - în ciuda uriașului efort de catolicizare și uniformizare - a continuat să rămână un mozaic de etnii și de religii și confesiuni, în care catolicismul era îmbrățișat abia de circa o treime din populație. Românii se numărau mai departe în rândul celor aproape două treimi de nemaghiari și necatolici. De aceea, și după domnia lui Ludovic I au mai rămas cnezi proprietari de cnezate, fără acte de donație regală sau cnezi întăriți cu drept cnezial și care se considerau drept nobili; au mai rămas posesori români de pământ necatolici (în fapt, majoritatea nobililor români mărunți au rămas ortodocși); de asemenea, biserica ortodoxă a românilor din Ungaria, în ciuda privațiunilor și presiunilor, și-a continuat existența. Cu timpul, chiar o parte din elita românilor s-a adaptat noilor împrejurări, s-a pus în slujba regalității și a statului, a apărut cu armele regatului, s-a catolicizat spre a urca treptele onorurilor și dregătoriilor sau spre a-și conserva statutul superior.

6. Concluzii

Totuși, măsurile luate sau intenționate de Ludovic I în Regatul Ungariei rămân simptomatice. Ele marchează o direcție de pragmatism politic și confesional în

³⁴ *Ibidem*, p. 92.

³⁵ Ioan-Aurel Pop, *Church and State in Eastern Europe during the Fourteenth Century: Why the Romanians Remained in the Orthodox Area*, în "East European Quarterly", XXIX, 1995, nr. 3, p. 284.

Transilvania, a nune sprijinul nelimitat pe starea nobiliară și pe aliații săi (sașii și secuii) și introducerea principiului religiei oficial recunoscute, ce va deveni politică de stat ulterior. Această direcție a fost însă urmată în detrimentul românilor, inițial nenobili și ortodocși, a căror elită a fost treptat dizolvată în alte structuri sau neutralizată. Fără elită recunoscută în nume etnic și global, fără alte atribute absolut necesare, de care au fost privați și fără calitatea de catolici, românii nu au ajuns să se afirme drept stare, adică drept grup privilegiat în secolul XIV, fiind treptat eliminați din viața politică. Cei care s-au afirmat totuși au fost indivizi izolați sau grupuri locale, care au respectat regulile elaborate în 1366: au obținut acte de donație pentru posesiunile lor și au trecut treptat la catolicism. Nobilimea mică și mijlocie a rămas însă ortodoxă - poate, în unele cazuri, biconfesională, o vreme - și românească și a fost numită ca atare (*nobiles Valachi*), continuându-și existența de elită locală a unui popor marginalizat. Timp de un secol după emiterea diplomei regale din 28 iunie 1366, cnezii români întăriți cu acte în cnezatele lor au continuat să existe în Maramureș, Hațeg și, mai ales, în Banat, deși numărul lor s-a redus mereu. Din a doua jumătate a secolului XV, posesorii români de sate (părți de sate) se vor numi doar nobili, iar cnezi vor rămâne numai frunțașii românilor ajunși în diferite grade de dependență feudală (pe domeniile cetăților regale, pe domeniile private sau pe "Pământul Crăiesc")³⁶. Astfel, politica regelui Ludovic I (și a urmașilor săi) a obligat elita românilor să urmeze o anumită traiectorie, spre a putea supraviețui ca elită, spre a nu se dizolva complet în masa supușilor. Supraviețuirea era condiționată de actul de donație, care se putea obține în urma "fidelilor servicii". Cu alte cuvinte, regele primea, după tipicul feudal, "auxilium et consilium" și de la cnezii români, iar aceștia primeau de la rege documente (diplome) pentru cnezatele pe care oricum le stăpâneau *ab antiquo*, spre a le putea deține în continuare. Cnezii care au putut urma o asemenea traiectorie au fost favorizați ai soartei, din regiunile mai ferite, unde stăpânirea străină a pătruns mai târziu și formal. Ceilalți nu au avut nici o alternativă, fiindcă s-au trezit de timpuriu supuși, în forme variate, persoanelor, grupurilor și instituțiilor aduse de noua putere de stat. Prin urmare, este problematic de a vorbi despre "adevărate principii contractualiste"³⁷ în relațiile dintre puterea centrală și cnezimea română, deoarece un "contract" presupune poziții egale între părți. Or, în cazul nostru, se poate vorbi în cel mai bun caz de "contract oneros", în care puterea centrală dictează condiții, pe care unii dintre cnezi încearcă să le urmeze spre a supraviețui. În secolul XV, lucrurile se vor schimba pentru aceia dintre cnezii-nobili care vor urmări promovarea socială majoră, ridicarea în rândul nobilimii mari, al aristocrației, prin funcții și danii numeroase. Ei vor alcătui însă o minoritate, mânăta

³⁶ Ioan Drăgan, *Cnezi și nobili români în vremea Corvineștilor*, în vol. "Nobilimea românească din Transilvania...", p. 114.

³⁷ Adrian Andrei Rusu, *Ciitori și biserici din Țara Hațegului până la 1700*, Satu Mare, 1997, p. 23.

într-adevăr de “oportunism politic, social și religios”³⁸, minoritate care în totalitate se va desprinde din rândul românilor ortodocși și va deveni maghiară și catolică. În rest, este vorba despre adaptări pentru supraviețuire, de existență și de rezistență, de compromis sau de anumite interferențe inevitabile, de la sfinții catolici pictați în biserici ortodoxe până la adoptarea numelor de botez duble, unul tradițional românesc și altul din calendarul apusean.

Este evident că măsura regală din 28 iunie 1366 are o importanță deosebită pentru înțelegerea statutului românilor din Transilvania și Ungaria în evul mediu. Documentul pune în lumină prima discriminare globală și legală cunoscută la adresa românilor din Transilvania și a grupurilor lor sociale. Prin acest act, principalul factor colectiv de putere din țară - nobilimea - cere și obține de la suveran, sub pretextul nimicirii “răufăcătorilor”, instituirea unei proceduri judiciare sumare îndreptate contra românilor. Deși nu s-a putut aplica întocmai și peste tot, măsura este simptomatică pentru statutul periferic, subordonat al românilor din Transilvania, pentru situația lor de supuși într-un regim de stări care-și va accentua după secolul XV exclusivismul. În comitatele Transilvaniei - Solnocul Interior, Dăbâca, Cluj, Turda, Alba, Târnave și Hunedoara - la care măsura se referă în mod concret, lumea rurală era formată din feudali și țărani, de etnie română și maghiară și de confesiune ortodoxă și catolică. În acord cu unele surse, catolicii, adică maghiarii (și puținii germani) erau circa o treime, iar ortodocșii, în principal românii, trebuie să fi format restul de aproape două treimi. În aceste condiții, este firesc să fi apărut o stare de tensiune între catolici și ortodocși, între nobili și cnezi, între oamenii de rând maghiari și cei români, între nobilime - ca elită oficială a regatului - și români. Puterea o aveau cei puțini, numiți nobili și “creștini” (=catolici). Cei deposedați de avere și de putere erau mai ales ortodocși și români. De aici dihotomia “nobili-români”, “creștini-români” sau “creștini-schismatici” pe care o fac documentele din 1366 și care se va atenua în anumite situații, dar va crea o falie adâncă în societate și în mentalitate. Finalul privilegiului regal solemn din 28 iunie 1366 este semnificativ în acest sens: regele garantează încă odată nobilimii Transilvaniei vechea datină și libertate, în vreme ce, “răufăcătorilor” și “infidelilor”, *mai precis români*, le “garantase” legal nimicirea. Din fericire, aceste “garanții” nu s-au aplicat decât în mică măsură, dar ele au devenit premisele medievale ale discriminării naționale din societatea modernă transilvană și au produs - în chip paradoxal - chiar și reacția de emancipare a românilor.

³⁸ *Ibidem*, p. 27.

Un privilège royal solennel de 1366 et ses implications (Résumé)

Le document royal de 28 juin 1366, issu au nom de Louis I-er (1342-1382), souverain de la Hongrie, document concernant la Transylvanie, est analysé ici du point de vue diplomatique et historique. Il s'agit d'un privilège solennel, délivré à la demande de l'état (ordre) nobiliaire de Transylvanie, pour créer le cadre juridique de l'anéantissement de "tous les malfaiteurs, plus précisément des Roumains". Le roi accepte de créer ce cadre et d'accorder beaucoup de "libertés" à la noblesse, mais, en échange, il obtient le support de cet état pour détruire les "infidels" du royaume situés à la frontière de la Transylvanie, c'est à dire en Valachie et en Moldavie. Dans cette charte, les Roumains, soumis et déposés de leur pouvoir politique en Transylvanie et ceux devenus libres dans les deux pays indépendants de Valachie et de Moldavie, sont considérés des ennemis de la noblesse et de l'État Hongrois. Par conséquent, contre toutes les catégories des Roumains de Transylvanie on introduit une justice sommaire pour accomplir la volonté et le droit de la noblesse de les exterminer. Le coup de grâce est donné à l'élite féodale roumaine, aux cnèzes sans chartes royales de donation pour leur terres et villages, qui ne sont plus assimilés à la noblesse transylvaine devant la justice, mais sont considérés les égaux des villici (maires des villages asservis) ou des gens du commun. A l'époque, seulement une très petite partie de l'élite féodale roumaine de Transylvanie avait réussi à obtenir des chartes royales pour ses propriétés terriennes, détenues par eux et leurs aïeux en vertu du droit coutumier roumain (ius Valachicum). Ainsi, la grande majorité de cnèzes (ceux sans chartes) étaient exposés aux expropriations en faveur de la noblesse et cet acte était considéré (à partir de 28 juin 1366) parfaitement légal.

Durant la même année (1366), le roi Louis I-er est resté six mois en Transylvanie, pour régler la question roumaine, sous son double aspect intérieur et extérieur: il avait organisé sans succès deux expéditions militaires contre les princes roumains de la Valachie et de la Moldavie (qui refusaient l'acceptation de sa suzeraineté) et avait pris d'autres mesures contre les Roumains situés dans son royaume. Par exemple, aux insistances des franciscains, le souverain a décidé que seulement les catholiques peuvent devenir et être considérés nobles dans la région de Banat. Les cnèzes roumains, qui étaient orthodoxes, étaient ainsi éliminés de l'élite officielle du royaume. En même temps, les prêtres "slaves ou schismatiques" de Banat, avec leurs familles, étaient persécutés par un ordre donné le 20 juillet 1366, toujours par le roi Louis I-er. Le même roi a dirigé la plus grande campagne de prosélytisme catholique de la Hongrie médiévale, à la suite de la quelle – selon le témoignage d'Antonio Bonfini – plus qu'un tiers de la population du royaume appartenait à la fois romaine (catholique).

Malgré la grande proportion des Roumains de la Transylvanie, les rois de la Hongrie – en commençant par Louis I-er (d'Anjou) – à la suite de la fondation de ces deux États indépendentes roumaines extracarpathiques et pour contrecarrer la formation d'un troisième, ont pris une série de mesures contre les notables des Roumains de Transylvanie. Ceux-ci ont été empêchés d'avoir une élite féodale au nom roumain et orthodoxe. En d'autres termes, les Roumains ne devaient plus avoir un état a eux (élite reconnue par privilèges), similaire aux états des Nobles, des Saxons et des Sicules qui dirigeaient la Transylvanie. Les buts de la royauté ne se sont réalisés que dans une petite mesure, dans le sens que les Roumains on continué a avoir une élite locale, mais pas une natio (un état ou un ordre) au niveau central.